

6. Вердербер Р. Психология общения / Р. Вердербер, К. Вердербер. – СПб. : ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2003. – 320 с.
7. Головаха Е.И. Психология человеческого взаимопонимания / Е.И. Головаха, Н.В. Панина. – К. : Политиздат Украины, 1989. – 189 с.
8. Дідик Н.М. Особливості особистісних характеристик майбутніх психологів / Н.М. Дідик // Проблеми сучасної психології : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка ; Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – Вип. 4. – С. 97–106.
9. Дуткевич Т.В. Практична психологія: вступ до спеціальності : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Т.В. Дуткевич, О.В. Савицька. – К. : ЦУЛ, 2010. – 256 с.
10. Загальна психологія : [підручник] / [С.Д. Максименко, В.О. Зайчук, В.В. Клименко, М.В. Папуча, В.О. Солов'єнко] ; за ред. С.Д. Максименка. – Вінниця : Нова Книга, 2004. – 704 с.
11. Лабунская В.А. Психология затрудненного общения: Теория. Методы. Диагностика. Коррекция : [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / В.А. Лабунская, К.А. Менджерицкая, Е.Д. Бреус. – М. : Академия, 2001. – 288 с.
12. Літвінова О.В. Соціально-психологічна проблема розвитку професійно важливих якостей студентів-психологів / О.В. Літвінова // Теоретичні і прикладні проблеми психології : збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. — 2009. – № 1 (21). – С. 140–145.
13. Минигалиева М.Р. Проблема ответственности психолога-консультанта / М.Р. Минигалиева // Мир психологии. – 2001. – № 2 (26). – С. 253–262.
14. Творогова Н.Д. Познание Другого и межличностное восприятие в общении (по материалам исследования общения в студенческих группах) / Н.Д. Творогова // Мир психологии. – 2001. – № 3 (27). – С. 60 – 69.
15. Філоненко М.М. Психологія спілкування : [підручник] / М.М. Філоненко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 224 с.
16. Шапиро Б.Ю. Педагог как консультант: социально-психологическая помощь подросткам, попавшим в трудную жизненную ситуацию / Б.Ю. Шапиро // Мир психологии. – 2001. – № 2 (26). – С. 233–243.

УДК 159.9: 37.032

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Харченко А.С., к. психол. н., доцент
кафедри психології

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

У статті проаналізовано наукові підходи до дослідження особистості майбутнього вчителя в психологічному аспекті. Розглянуто особистісні характеристики сучасного студента-майбутнього вчителя. Визначено складові комплексної програми вивчення його особистості.

Ключові слова: *особистість, культурно-психологічна концепція особистості, особистість майбутнього вчителя, професійна спрямованість, комплексна програма вивчення особистості майбутнього вчителя*

В статье проанализированы научные подходы к исследованию личности будущего учителя в психологическом аспекте. Рассмотрены личностные характеристики современного студента – будущего учителя. Определены составляющие комплексной программы изучения его личности.

Ключевые слова: *личность, культурно-психологическая концепция личности, личность будущего учителя, профессиональная направленность, комплексная программа изучения личности будущего учителя.*

Kharchenko A.S. PSYCHOLOGICAL FEATURES OF PERSONALITY OF THE FUTURE TEACHER

In the article scientific approaches of research of personality of the future teacher in a psychological aspect are analyzed. Personality descriptions of the modern student-future of teacher are considered. The components of the complex program of research of his personality are defined.

Key words: *personality, cultural and psychological concept of the personality, personality of the future teacher, professional orientation, complex program of research of personality of the future teacher.*

Постановка проблеми. Політичні і соціально-економічні зміни, які відбуваються в українському суспільстві, спричинили істотну модернізацію професійної освіти,

що знайшло відображення у Законі України «Про вищу освіту» (від 01.07.2014 р.). Він визначає засади «...підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для висо-

котехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях» [7]. Проте сучасний студент опиняється в складному, швидко змінюваному і доволі дисгармонійному світі. Так, у сучасній молоді відбувається неузгодженість уявлень про сенси життя в структурі способу життя: «...з одного боку, не можна не враховувати прагматичного підходу до життя, з іншого боку, підсилена відмова від піднесених цілей та ідеалів гуманізму призводить до втрати духовних орієнтирів, а часто і до втрати здоров'я, алкоголізму, наркоманії» [14, с. 92].

Генерація сучасних студентів характеризується сукупністю певних особистісних особливостей; є «продуктом зовсім іншої соціальної реальності. Як правило, сучасні молоді люди виявляють постмодерністський тип поведінки й споживацьке ставлення до освіти, що частіше за все погано сполучається з традиційною схемою викладання у вищій школі» [10, с. 392].

Як зазначають Є.А. Подольська і П.А. Назаркін, у ході трансформації усіх сфер життя в Україні виразно виявляється відчуження молоді від продуктивної праці. Для багатьох молодих людей праця втратила значення засобу самореалізації, самоствердження. Проте реалії життя змушують молодь переглянути традиційні погляди, вимагають від неї добросовісної праці, набуття нових професійних знань і вмінь [10, с. 391].

Професія вчителя передбачає підвищені вимоги як до особистісних, так і до професійних якостей. Проте в сучасному освітньому просторі відчувається дефіцит психологічного ресурсу особистості педагога. Тому сучасна педагогічна освіта має на меті сприяння становленню майбутнього вчителя як педагога-творця, формуванню його вмінь творчо використовувати у своїй професійній діяльності отримані у вищій школі знання, створювати гуманне освітнє середовище та гармонізувати його відносини з суспільством, прагнути до саморозвитку. У зв'язку із цим значно підвищується роль педагогічної освіти в особистісному розвитку молодшої людини, у допомозі їй при вирішенні життєвих проблем, самовизначенні та самореалізації.

Хоча у психологічних дослідженнях увага акцентується на важливості вивчення психологічних особливостей особистості студента (В.Й. Бочелюк, Л.В. Долинська, М.В. Левченко, С.Д. Максименко, О.І. Мешко, В.О. Моляко, О.В. Соколова, М.В. Савчин та інші), проте, часто «... за межами наукового дискурсу все ж залиша-

ється уявлення про саму особистість студента, особливості його світосприйняття, мотивації діяльності з урахуванням сучасних реалій» [10, с. 390]. Тому проблема особистісного розвитку сучасних студентів на етапі навчання в педагогічному виші є вкрай актуальною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особистість є предметом дослідження як у зарубіжній, так і вітчизняній психології. На думку американських дослідників Л. Х'елла і Д. Зиглера [16], теорії особистості відрізняються залежно від концепції, яку використовують при описі структури особистості. У загальній теорії особистості вони виокремлюють такі напрями: психодинамічний (З. Фрейд, А. Адлер, К.Г. Юнг), его-психологію і пов'язані із нею напрями в теорії особистості (Е. Еріксон, Е. Фромм, К. Хорні), диспозиційний (Г. Олпорт, Р. Кеттел, Г. Айзенк), научувально-біхевіоріальний (Б.Ф. Скіннер), соціально-когнітивний (А. Бандура, Д. Роттер), когнітивний (Д. Келлі), гуманістичний (А. Маслоу), феноменологічний (К. Роджерс). Л. Х'елл і Д. Зиглер вважають, що теорія особистості має будуватися на полярних методологічних положеннях, що стосуються природи людини: свобода / детермінізм, раціональність / ірраціональність, холізм / елементаризм, конституціоналізм / інвайронметалізм, змінюваність / незмінність, суб'єктивність / об'єктивність, проактивність / реактивність, гомеостаз / гетеростаз, пізнавальність / непізнаваність [16, с. 40-49].

У вітчизняній психології проблему розвитку та формування особистості вивчали Б.Г. Ананьєв, К.О. Абульханова-Славська, Л.І. Анциферова, О.Г. Асмолов, І.Д. Бех, Л.І. Божович, Г.О. Балл, І.Д. Бех, О.О. Бодальов, О.Ф. Бондаренко, М.Й. Боришевський, Б.С. Братусь, І.С. Булах, Л.С. Виготський, Г.С. Костюк, Д.Б. Ельконін, Г.С. Костюк, О.М. Леонтьєв, Б.Ф. Ломов, С.Д. Максименко, В.Ф. Моргун, В.М. М'ясищев, О.Б. Орлов, К.К. Платонов, В.В. Рибалка, В.А. Роменець, С.Л. Рубінштейн, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко та інші. Психологи розглядають особистість через призму включення людини в систему суспільних відносин і спільної діяльності. У вітчизняних дослідженнях особистості були розроблені такі методологічні принципи: детермінізму, відображення, єдності психіки і діяльності, розвитку, системно-структурний принцип тощо. В.В. Рибалка [11, с. 16] зазначає, що у вітчизняній психологічній науці поступово визначаються рівні методологічного простору, у межах якого проводиться аналіз і синтез наукового знання про

особистість: філософсько-психологічний, загальнонауково-психологічний, психолого-прикладний, практично-психологічний, онто-психологічний. Це дозволяє розглядати особистість у межах теоретичної, прикладної і практичної психології.

Вітчизняні психологи частіше за все розуміють особистість як людину у сукупності її соціальних і життєво важливих якостей, що набуваються нею в процесі соціального розвитку. До змісту особистості відносять стійкі якості людини, які визначають значущі вчинки у ставленні до інших людей.

Спробою синтезу вітчизняних і зарубіжних теорій особистості є культурно-психологічна концепція особистості, запропонована В.В. Рибалкою [11, с. 498–499]. Згідно з нею кожна властивість особистості аналізується в трьох вимірах: соціально-психолого-індивідуальному, діяльнісному та генетичному або віковому. Соціально-психолого-індивідуальний (змістовно-психологічний) вимір включає функції, стани, процеси, властивості, що згуртовані в підструктурах спілкування, спрямованості, характеру, самосвідомості, досвіду, інтелекту, психофізіології. Діяльнісний вимір складається з таких структурних компонентів діяльності: потребово-мотиваційного, інформаційно-пізнавального, цілеутворюючого, операційно-результативного, емоційно-почуттєвого. Генетичний або віковий вимір передбачає врахування рівня становлення властивостей від задатків до здібностей.

Проблемі особистісного розвитку студентів у вищому навчальному закладі присвячені праці психологів Б.Г. Ананьєва, Е.Ф. Зеєра, І.О. Зимньої, Є.О. Климова, К.І. Степанової, М.С. Пряжнікова та інших. Вони вважають студентський вік важливим періодом у розвитку особистості, який характеризується інтенсивним психічним розвитком, складним переструктуруванням психічних функцій усередині інтелекту, зміною структури особистості у зв'язку із входженням до нових соціальних спільнот, формуванням професійних якостей.

Разом із цим сучасним студентам властиві такі характеристики як споживацьке ставлення до життя, орієнтація на розваги при недостатній старанності в навчанні, нестриманість бажань, життєва короткозорість, висока самооцінка, скептицизм, цинізм, інтелектуальна байдужість [10, с. 394–395].

Аналізуючи існуючі підходи до вищої професійної освіти, психологи О.Г. Асмолов, В.П. Зінченко, В.Є. Ключко, В.І. Слободчиков та інші вважають, що сьогоднішні її тенденції не завжди дозволяють розглядати особистісний розвиток студента як багатоетапний процес.

Вивчаючи освітнє середовище педагогічного вишу, С.П. Ільїна [8] виявила, що воно дійсно зорієнтоване на підготовку сучасних педагогів. Причому ця орієнтація виявляється в реалізації освітніх професійних програм різного рівня і спрямованості, постійному розвитку зв'язків університету з різними освітніми установами, підтримці старих і створенні нових педагогічних традицій, сприянні розвитку досліджень, звернених до проблем педагогічної освіти. Проте в освітньому середовищі педагогічного вишу виявляється ряд протиріч: обираючи цей виш, студенти орієнтовані здебільшого на отримання вищої освіти, ніж на оволодіння педагогічною професією; у своїх уявленнях про педагога вони приділяють увагу гуманному ставленню його до дітей, прояву творчості в діяльності, прагненню до самоосвіти, але в реальній освітньо-професійній діяльності зазнають певних труднощів у ситуаціях, що вимагають прояву цих якостей; студенти позитивно ставляться до професії педагога, але в майбутньому не планують займатися професійною педагогічною діяльністю. В.С. Собкін і О.В. Ткаченко [12, с. 86] встановили, що від першого до п'ятого курсу кількість тих студентів педагогічних вишів, хто планує працювати «за спеціальністю», значно знижується.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати мету дослідження, яка полягає в аналізі психологічних особливостей особистості майбутнього вчителя, а також визначенні концептуальних засад комплексної програми її вивчення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Закономірностям особистісного розвитку сучасного студента в системі підготовки у вищому педагогічному навчальному закладі присвячені праці: Н.О. Абиденової, О.Є. Алексеевої, К.О. Андреевої, Ю.В. Батенової, Т.І. Вожієвської, Н.М. Дороніної, І.Ю. Єлькіної, І.О. Зимньої, С.П. Ільїної, Є.О. Климова, Л.М. Кобильник, А.К. Маркової, О.В. Темрук, Н.М. Фалько та інших психологів.

Дослідження проблем розвитку особистості майбутнього вчителя відбувається у декількох напрямках: 1) виділення та наукове обґрунтування необхідних якостей і здібностей; 2) дослідження утруднень, пов'язаних із рівнем розвитку окремих професійно важливих якостей та вмій, а також пошуком ефективних шляхів їх подолання на етапі професійної підготовки; 3) пошук і розкриття закономірностей, механізмів та чинників особистісно-професійного розвитку під час навчання у виші. Аналізуючи наукові праці, можна констатувати, що у сучасних дослідженнях особистості май-

бутнього вчителя пропонується як цілісний підхід до її аналізу, так і вивчення окремих її складових (спрямованості, мотивів, ціннісних орієнтацій, емпатії, емоційних особливостей, рефлексії тощо). Також слід відмітити, що останнім часом збільшилась кількість порівняльних досліджень особистісних особливостей майбутніх учителів і представників інших соціономічних професій, особистості майбутніх і досвідчених учителів, що дозволяє виявити спільні й відмінні закономірності розвитку цих особливостей.

Розглянемо результати досліджень особистості сучасного студента-майбутнього вчителя.

На думку Н.М. Дороніної [5, с. 19–20], особливості професійної спрямованості студентів педагогічного вишу зумовлюються спеціальністю, що найбільш яскраво виявляється у змісті мотивів професійного вибору. Основним мотивом вибору професії для студентів педагогічного факультету (далі – ПФ) є «бажання працювати з дітьми» (власне педагогічна спрямованість), а для студентів фізико-математичного факультету (далі – ФМФ) – «можливість займатися улюбленим предметом» (предметна спрямованість), що зберігаються протягом усього періоду навчання у виші; у структурі навчальної мотивації домінує мотив отримання диплома, на другій позиції в студентів ПФ стоїть потреба в афіліації, а у студентів ФМФ – потреба в пізнанні. Більш компетентне уявлення про обрану професію та позитивне ставлення до діяльності вчителя спостерігається у студентів ПФ. Також і уявлення студентів про професійно значимі якості вчителя найбільш адекватно виражені у студентів ПФ, саме вони особливо критичні при оцінці їх наявності в себе, а також називають значно більшу кількість спеціальних якостей, необхідних педагогу, ніж загальних, порівняно зі студентами ФМФ. Проте С.П. Ільїна встановила, що, загалом, образи сучасного педагога у студентів педагогічного вишу доволі різноманітні і не завжди відображають усе коло його професійних завдань, єдність його характеристик як особистості і суб'єкта професійної діяльності, сучасні вимоги до педагога [8].

Вивчаючи особливості розвитку професійно-педагогічної спрямованості особистості майбутніх вчителів початкових класів К.О. Андреева виявила, що на етапі навчально-професійної підготовки професійно-педагогічна спрямованість особистості може розвиватися нерівномірно, відображаючись у переважній орієнтації або на процес навчання, або на процес вихован-

ня, або в оптимальній (мішаній) орієнтації, яка передбачає гармонійне їх сполучення [3, с. 19–20]. Кожна орієнтація, будучи пов'язаною із певними цінностями педагогічної діяльності, виявляється у своєрідних уявленнях про образ ідеального вчителя. Так, орієнтація на процес виховання характеризується виділенням у першу чергу перцептивних, комунікативних, організа-торських, авторитарних здібностей, наявністю високого рівня емпатії, орієнтація на процес навчання – академічних та дидактичних здібностей. Встановлено, що менше половини студентів – майбутніх учителів початкових класів – мають оптимальну орієнтацію. Динаміка власне педагогічної спрямованості більшою мірою властива студентам третього і четвертого курсів, тим самим підтверджуючи те, що ці етапи навчально-професійної підготовки є чутливими для розвитку професійно-педагогічної спрямованості особистості.

Експериментальне дослідження самоактуалізації особистості майбутніх психологів і педагогів, проведене Л.М. Кобильнік [9, с. 16–17], показало, що під час навчання у ВНЗ у студентів формується самостійність, відповідальність за свої вчинки, серйозніше ставлення до життя, з'являється прагнення до встановлення стійких стосунків із людьми, змістовного спілкування, до ініціативного і творчого вирішення професійних завдань. Найбільш значущими компонентами самоактуалізації для майбутніх педагогів є самоповага, сензитивність та самоприйняття, а також демонстрування високого рівня готовності до саморозвитку.

Т.І. Вожиєвська [4, с. 104–105] виявила такі найбільш виражені особистісні риси студентів педагогічного університету, як: товариськість, працездатність, емоційну зрілість, щирість у відносинах з людьми, активність, життєрадісність, дипломатичність, добросовісність, практичність, перевагу працювати й приймати рішення разом із іншими людьми, що є позитивним для оволодіння педагогічною діяльністю.

Проте вивчаючи розвиток особистісних якостей студентів педагогічних спеціальностей, І.Ю. Єлькіна [6, с. 20–21] встановила, що більшість студентів має недостатньо високий рівень розвитку емпатії, рефлексії, самоприйняття і спрямованості на взаємодію. Крім того, більша частина студентів слабо володіє комунікативними функціями (впливу, організації, передачі інформації) та комунікативними вміннями, внаслідок чого вони зазнають труднощів у встановленні сприятливого психологічного налаштування на заняттях зі студентами молодших курсів, не виявляють уваги в ставленні до партне-

рів у спілкуванні, ігнорують їхню думку, намагаються не вступати в діалог, зазнають труднощів у перебудові і регулюванні своєї поведінки, взаємодія зі співрозмовниками має формальний, шаблонний характер. Також Н.М. Фалько було виявлено, що в значній кількості студентів психолого-педагогічних спеціальностей існують проблеми особистісно-професійного становлення і професійного розвитку, зокрема: адекватності самооцінки, емпатії, проблеми ставлення до свого «Я», проблеми, пов'язані із здатністю до самоуправління, мотиваційної орієнтації в міжособистісних комунікаціях, саморозвитком у професійно-педагогічній діяльності, проблеми, пов'язані з комунікативною соціальною компетентністю, виявом почуття громадянського обов'язку, проблеми усвідомленості вибору професії і розуміння важливості розвитку себе не тільки як фахівця, а і як особистості, розуміння важливості особистісних і психологічних аспектів саморозвитку [15, с. 17–18]. Причому в умовах стихійного становлення динаміка розвитку особистісно-професійних особливостей студентів від 1 до 5 курсу є слабо вираженою. У студентів педагогічних спеціальностей порівняно зі студентами психологічних спеціальностей переважає середній рівень невротизації, виражена тенденція підвищення емпатії, збільшення частки студентів із задовільним рівнем ставлення до власного «Я», підвищення частки досліджуваних із задовільним рівнем саморозвитку в професійно-педагогічній діяльності, збільшення показників низького рівня здатності до самоуправління, збільшення кількості студентів із середнім рівнем мотиваційної орієнтації в міжособистісних комунікаціях, поступове зниження незадовільних показників комунікативної соціальної компетентності.

Отже, такі результати досліджень психологів свідчать про суперечливі дані щодо розвитку певних особистісних особливостей майбутніх педагогів.

Вивчаючи розвиток особистісної зрілості майбутнього вчителя в процесі професійної підготовки, О.В. Темрук виявила, що більшість студентів мають на початковому етапі навчання незадовільний та задовільний її рівні, і ці показники впродовж навчання практично не змінюються [13, с. 19–20]. Причому впродовж п'яти років навчання у виші почуття громадянського обов'язку і життєва установка практично не набули змін; загальний рівень особистісної зрілості, мотивація досягнення, ставлення до свого Я (Я-концепції), здатність до психологічної близькості з іншими людьми дещо знижуються. Також було встановлено

зв'язок особистісної зрілості майбутнього вчителя з його професійно-педагогічною спрямованістю: чим вищий рівень професійно-педагогічної спрямованості, тим вищий рівень особистісної зрілості, і навпаки.

У результаті дослідження особистісної значимості студентів педагогічних спеціальностей Н.О. Абиденова диференціювала індивідуальні особливості емоційних, мотиваційних, ціннісних, духовно-моральних її проявів, а також визначила рівні розвитку цих проявів. Так, у студентів встановлена перевага середніх і низьких рівнів розвитку духовно-моральних орієнтацій, усвідомленості мети та осмисленості життя, мотивації досягнень, рефлексивних здібностей, що не завжди відповідає критеріям оптимальності та ефективності реалізації особистості майбутнього педагога в навчанні, праці та спілкуванні. Високий рівень проявів у студентів страху невдачі і мотивів її уникнення, а також страху бути знехтуваним і мотивів пошуку схвалення свідчить про домінування таких нестабільних факторів, як успіх/невдача, схвалення/несхвалення [1, с. 23].

О.Є. Алексеева склала «портрет» майбутнього педагога в порівнянні з майбутнім психологом: 1) на індивідуальному рівні: повільніше реагує на зорову і словесну інформацію, менше потребує рухової активності, при цьому більше здатний протистояти нестачі кисню в організмі за рахунок вольових зусиль; 2) на темпераментному рівні: менш емоційно стійкий у стресових ситуаціях, більше схильний до неадекватних емоційних реакцій і високої конфліктності, важче переключається з одного предмета на інший, більше чутливий до невдач у діяльності і в комунікативній сфері; 3) на характерологічному рівні: менш емоційно стабільний, більше схильний до невротичних тенденцій у поведінці і до сприйняття великої кількості ситуацій як загрозливих. Крім цього, майбутні педагоги порівняно з майбутніми психологами, маючи чутливість і чуйність до оточуючих, більше схильність до порушень в емоційній сфері [2, с. 20–21].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, сучасний студент педагогічного вишу розглядається нами як особистість, яка не тільки має професійні знання і вміння, а й здатна творчо мислити, розуміти психіку інших людей, виявляти до них любов і повагу, уміти відчувати настрій дитини, її внутрішній світ, поважати гідність дитини як особистості, здатна до саморозвитку. З тим щоб майбутні фахівці набули особистісно і професійно важливих якостей, навчаючись у виші, необхідно чітко їх уявляти, що дозволить не лише вдоскона-

лити методи їх навчання і виховання, а й сприяти успішній адаптації у професійній діяльності. Проте у дослідженнях психологів виявляються суперечливі дані стосовно розвитку певних особливостей особистості студентів педагогічного вишу, що вимагає проведення подальших досліджень цієї проблеми.

На нашу думку, на сучасному етапі розвитку психологічного знання перспективним напрямом є розробка комплексної програми вивчення особистості майбутнього вчителя. У її основі можуть бути концепція тривимірної, поетапно конкретизованої психодіагностичної структури особистості, за В.В. Рибалкою, а також запропонована ним програма «Особистість XXI століття» [11, с. 498–558]. Мета програми – наукове вивчення особистості майбутнього вчителя як системного соціально-психолого-індивідуального, культурно-історичного, діяльнісного утворення, «... через яке передаються і трансформуються при переході від покоління до покоління особистостей постійно зростаючі цінності цивілізації» [11, с. 558]. Ця мета має такі складові: філософсько-психологічну (вивчення суттєвих закономірностей аксіологічних ознак особистості майбутнього вчителя на вищому рівні узагальнення); загальнонауково-психологічну (виявлення природничо-наукових закономірностей становлення, будови й функціонування особистості як найскладнішої в природі соціально-психолого-індивідуальної за походженням «системи систем»); теоретико-психологічну (найбільш узагальнене психологічне вивчення психічних якостей особистості майбутнього вчителя в єдності й суперечності її соціальності й індивідуальності, дієвості й неперервного розвитку у суспільних і природних умовах); психолого-прикладну (виявлення закономірностей побудови та функціонування професійної діяльності особистості майбутнього вчителя з метою її розробки, проектування, удосконалення, а також її нових психічних діяльностей); практично-психологічну (використання системи наукових психологічних засобів із метою розв'язання конкретних особистісних проблем майбутнього вчителя); онтологічну (пошук сфери сприяння вільному вибору майбутнім учителем свого життєвого шляху, форм творчої самоактуалізації).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абыденова Н.А. Психологические механизмы формирования личностной значимости студентов педагогических специальностей : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая психоло-

гия» / Н.А. Абыденова. – Нижний Новгород, 2008. – 25 с.

2. Алексеева Е.Е. Сравнительный анализ типологических особенностей будущих педагогов и будущих психологов на индивидуальном, темпераментальном и характерологическом уровнях / Е.Е. Алексеева // Научный диалог. – 2012. – Вып. № 11. – С. 8–22.

3. Андреева Е.А. Особенности развития профессионально-педагогической направленности личности будущих учителей начальных классов на этапе учебно-профессиональной подготовки : автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая психология» / Е. А. Андреева. – Москва, 2012. – 21 с.

4. Вожиёвская Т.И. Когнитивное и личностное развитие студентов педагогического вуза / Т.И. Вожиёвская // Вестник Псковского государственного университета. Серия: Социально-гуманитарные и психолого-педагогические науки. – 2008. – Вып. № 5. – С. 100–105.

5. Доронина Н.Н. Психологические особенности профессиональной направленности студентов педагогических специальностей : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая психология» / Н.Н. Доронина. – Курск, 2006. – 22 с.

6. Елькина И.Ю. Развитие личностных качеств студентов педагогических специальностей как базового компонента коммуникативной культуры : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая психология» / И.Ю. Елькина. – Нижний Новгород, 2012. – 25 с.

7. Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>.

8. Ильина С.П. Становление образа современного педагога у студентов педагогического вуза: результаты исследования / С.П. Ильина // Письма в Эмиссия Оффлайн (The Emissia Offline Letters) : электронный научный журнал. – Март 2012. – ART 1750. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.emissia.org/offline/2012/1750.htm>.

9. Кобильнік Л.М. Психологічні особливості самоактуалізації особистості майбутніх психологів і педагогів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Л.М. Кобильнік. – Київ, 2007. – 20 с.

10. Подольская Е.А. Современный студент: портрет на фоне постмодернизационных изменений / Е.А. Подольская, П.А. Назаркин // Вісник Одеського національного університету. – 2013. – Т. 18. – Вып. 2(2). Соціологія і політичні науки. – С. 390–396.

11. Рибалка В.В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці : Навчальний посібник / В.В. Рибалка. – О. : Букаєв Вадим Вікторович, 2009. – 575 с.

12. Собкин В.С. Студент педагогического вуза: жизненные и профессиональные перспективы : [труды по социологии образования] / В.С. Собкин, О.В. Ткаченко. – М. : Центр социологии образования РАО, 2007. – Т. XI–XII. – Вып. XXI. – 200 с.

13. Темрук О.В. Развитие личностной зрелости будущего учителя у процессе профессиональной подготовки : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О.В. Темрук. – К., 2006. – 21 с.

14. Трофимов К.В. Способ согласования гуманистических и прагматических смыслов в образе жизни студентов / К.В. Трофимов // Вестник НГУ. Серия : Педагогика. – 2010. – Том 12. – Вып. 2. – С. 92–97.

15. Фалько Н.М. Психологічні особливості особистісно-професійного становлення студентів психоло-

го-педагогічних спеціальностей : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Н.М. Фалько. – Х., 2009. – 19 с.

16. Хьелл Л. Теории личности: основные положения, исследования и применение / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб. : Питер Пресс, 1997. – 608 с.

УДК 159.922.27-053.6

ТИПИ ПСИХОСОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ПІДЛІТКОВО-ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Шамне А.В., к. психол. н., докторант
лабораторії психології навчання

*Інститут психології імені Г.С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України*

У статті проаналізовано результати емпіричної операціоналізації теоретичної моделі психосоціального розвитку в підлітково-юнацькому віці. Показано, що індивідуальна варіативність континууму особистості-суб'єкта зумовлює типізацію компонентів психіки та оформлення певного типу (способу) розвитку в період дорослішання. У результаті узагальнення результатів діагностики підлітків та юнаків 12–20 років (авторська методика «Psychosocial Development of Adolescents») виявлено та проаналізовано п'ять кластерів («інтернальний», «інтегрований», «залежний», «домінуючий», «відчужений»), які презентують індивідуально-типові особливості психосоціального переходу сучасної молоді до стану дорослості.

Ключові слова: *підлітково-юнацький вік, суб'єктність, особистість, активність, тип психосоціального розвитку, кластерний аналіз.*

В статье проанализированы результаты эмпирической операционализации теоретической модели психосоциального развития в подростково-юношеском возрасте. Показано, что индивидуальная вариативность континуума личности-субъекта предопределяет типизацию компонентов психики и оформление определенного типа (способа) развития в период взросления. В результате обобщения результатов диагностики подростков и юношей 12–20 лет (авторская методика “Psychosocial Development of Adolescents”) выявлены и проанализированы пять кластеров («интернальный», «доминирующий», «интегрированный», «зависимый», «отчужденный»), которые презентуют индивидуально-типичные особенности психосоциального перехода современной молодежи к состоянию взрослости.

Ключевые слова: *подростково-юношеский возраст, субъектность, личность, активность, тип психосоциального развития, кластерный анализ.*

Shamne A.V. TYPES OF PSYCHOSOCIAL DEVELOPMENT IN TEENAGERS AND YOUNG AGE

The article presents the results of an empirical operationalization of theoretical model of psychosocial development in teenagers and young age. It is shown that individual variability of the personality-subject's continuum makes typification of the psyche's components and formalization of a certain development's type (method) during adolescence. As a result of the results generalization of diagnostic teens and young men aged from 12 to 20 (author's technique “Psychosocial Development of Adolescents”) are identified and analyzed five clusters (“internalized”, “integrated”, “dependent”, “dominant”, “alienated”) which are presenting the individual-typical features of psychosocial transition state of today's youth to adulthood.

Key words: *teenagers and young age, subjectivity, personality, activity, type of psychosocial development, cluster analysis.*

Постановка проблеми. Тенденція до цілісного дослідження розвитку людини в контексті її відносин з оточуючою реальністю втілюється в підвищенні уваги до проблеми індивідуалізації розвитку особистості. На прикладі періодів дорослості та старості показано відмінності різних варіантів (стратегій, типів, паттернів, траекто-

рій) розвитку (К.О. Абульханова-Славска, Л.І. Анциферова, М.О. Алферова, А. Адлер, В.М. Дружинін, М.В. Єрмолаєва, І.С. Кон, Г. Меррей, О.Є. Сапогова, Е. Фромм та ін.). Але (за виключенням поодиноких досліджень) практично відсутні роботи, які розкривають варіативно-типологічний зміст розвитку в складному періоді переходу від